

ASMENINIO PAGALBINIO ŪKIO EKONOMINIO EFEKTYVUMO PROBLEMA

A. VILIMAVIČIUS

Kolūkių ir tarybinių ūkių gamyba mūsų šalyje kol kas dar nepasiekė tokio lygio, kad vien jos gaminiais būtų galima aprūpinti gyventojus maisto produktais. Todėl gana reikšmingas, papildomas žemės ūkio produktų šaltinis vis dar yra kolūkiečių, darbininkų ir tarnautojų asmeninis pagalbinis ūkis.

Ši ūkio forma daugiausia paplitusi kaimo vietovėse. Miesto gyventojų kolektyvinius ir kitus sodus bei daržus irgi galima priskirti prie asmeninių pagalbinių ūkių, tačiau jų vaidmuo žemės ūkio produktų gamyboje nėra toks didelis. Miesto gyventojų pagalbinių ūkių ir kolūkiečių, tarybinių ir kitų valstybinių ūkių darbuotojų pagalbinių ūkių paskirtis bei socialinės ekonominės funkcijos žymiai skiriasi. Todėl miesto gyventojų daržų ir sodų klausimą reikėtų nagrinėti atskirai. Šiame straipsnyje gvildenamos tik kolūkiečių ir tarybinių bei kitų valstybinių ūkių darbininkų ir tarnautojų asmeninių pagalbinių ūkių ekonominės problemos ir visuomeninis vaidmuo.

Gyventojų asmeniniai pagalbiniai ūkiai šiuolaikinėmis sąlygomis atlieka dvi tarpusavyje susijusias funkcijas: visuomeninę ir asmeninę. Visuomeninė jų funkcija pasireiškia, gaminant visuomenei žemės ūkio produktus, kurių visuomeninė gamyba kol kas teikia nepakankamai. Be to, pagalbiniai ūkiai dalyvauja, kuriant nacionalines pajamas, o iš dalies ir formuojant visuomenės grynąsias pajamas. Asmeninė šių ūkių funkcija yra žmonių, turinčių tokį ūkį, aprūpinimas kai kuriais maisto produktais, kurių jie negali gauti kitais keliais. Kartu asmeniniai pagalbiniai ūkiai yra vienas iš gyventojų realiųjų pajamų šaltinių, padedančių išlyginti kaimo ir miesto gyventojų pragyvenimo lygius.

Dvejopa asmeninių pagalbinių ūkių funkcija reikalauja, kad ir jų ekonominis efektyvumas būtų nagrinėjamas dviem aspektais: visuomeniniu ir asmeniniu.

Visuomeninis asmeninių pagalbinių ūkių ekonominis efektyvumas atspindi šios gamybos naudingumą visaliaudinių interesų požiūriu. Nagrinėjant klausimą šiuo aspektu, reikia atsižvelgti į gaminamų produktų būtinumą visuomenei, darbo našumą, žemės ūkio kultūrų derlingumą bei gyvulių produktyvumą asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose, lyginant šiuos rodiklius su panašiais visuomeninės gamybos rodikliais. Tai rodo darbo ir kai kurių gamybos priemonių (žemės, gyvulių) naudojimo pagalbinuose ūkiuose efektyvumą.

Asmeninis arba individualus pagalbinių ūkių ekonominis efektyvumas rodo šios gamybos naudingumą žmonėms, turintiems tokį ūkį. Jie

savo pagalbinių ūkio efektyvumą nustato, atsižvelgdami į pagamintos produkcijos vertės arba gautų už ją pajamų santykį su padarytomis darbo ir materialinėmis išlaidomis, arba dar palygindami darbo apsimokamumą visuomeninėje gamyboje ir asmeniniame pagalbiniame ūkyje. Toks požiūris yra subjektyvus ir parodo tik santykinę gamybos ekonominę efektyvumą. Čia nemaža įtakos turi visuomeninio ir asmeninių pagalbinių ūkių grynojo produkto paskirstymo ypatybės, gaminamų produktų kainų lygis, lengvatinių ir nemokamų paslaugų, naudojamų pagalbiniame ūkyje, kiekis ir kt. Nežiūrint to, ir šis požiūris yra svarbus, nes, tik juo remiantis, galima išaiškinti vidines asmeninių pagalbinių ūkių skatinančias priežastis, o kartu ir jo vystymosi tendencijas ateityje.

Visuomeninių asmeninių pagalbinių ūkių ekonominę efektyvumą dalinai apibūdina jų vaidmuo žemės ūkio produktų gamyboje. Ši asmeninės gamybos forma, būdama viena iš visuomeninių ir asmeninių interesų derinimo sąlygų kaime, kartu yra ir reikšmingas žemės ūkio produktų šaltinis. Šia prasme asmeniniai pagalbiniai ūkiai liečia ne vien šį ūkį turinčių žmonių ekonominius interesus, bet kartu turi ir gana didelę visuomeninę ekonominę reikšmę.

1966—1970 metais šalies asmeninių pagalbinių ūkių vidutinės metinės produkcijos vertė siekė 23,4 milijardo rublių, arba sudarė 29,1% bendrosios šalies žemės ūkio produkcijos vertės (7, p. 193). Mūsų respublikoje gyventojų asmeninių pagalbinių ūkių vaidmuo ir lyginamasis svoris žemės ūkio produktų gamyboje yra dar didesnis. Tais pačiais metais respublikos gyventojų pagalbiniai ūkiai gamino vidutiniškai 45,4% bendros žemės ūkio produkcijos (3, p. 195). Atskirų žemės ūkio produktų gamyboje pagalbinių ūkių vaidmuo yra labai nevienodas. Jis labai svarbus, auginant tokias kultūras, kurios reikalauja daug rankų darbo (bulvės, daržovės, uogos), taip pat gyvulininkystėje.

1 lentelė

Lietuvos TSR gyventojų asmeninių pagalbinių ūkių lyginamasis svoris žemės ūkio produktų gamyboje¹ (procentais)

	1965	1971	Sumažėjo punktų 1971 m., palyginti su 1965 m.
Bendroji žemės ūkio produkcija	47,3	42,6	4,7
Zemdirbystės produkcija	41,4	41,1	0,3
Grūdai	10,3	10,4	0,1 (padaugėjo)
Bulvės	73,2	70,1	3,1
Daržovės	82,7	76,3	6,4
Vaisiai ir uogos	92,6	88,4	4,2
Gyvulininkystės produkcija	51,0	44,2	6,8
Pienas	49,7	45,3	4,4
Mėsa (skerdiena)	51,3	38,8	12,5
Kiaušiniai	77,0	61,9	15,3

¹ Žr. 3, p. 195, 228—230, 237, 243—244.

Iš šių duomenų galima padaryti dvi pačias bendriausias išvadas. Pirmia, kad asmeninių pagalbinių ūkių lyginamasis svoris bendroje žemės ūkio produktų gamyboje tebėra labai didelis. Jei dabar, nemažinant bendros žemės ūkio produktų gamybos, reiktų atsakyti pagalbinių ūkių, tai visuomeninė gamyba turėtų padidėti vos ne dvigubai. Antra, pagalbinių ūkių lyginamasis svoris žemės ūkio gamyboje pastoviai mažėja. Ypač tai pastebima gyvulininkystės produktų gamyboje. Tačiau šis sumažėjimas yra tik santykinis, nes per tuos šešerius metus pieno gamyba

pagalbinuose ūkiuose padidėjo 7,6%, mėsos — 22,4%, kiaušinių — 13,9% (3, p. 243, 244).

Visi šie duomenys leidžia tvirtinti, kad dabartiniame visuomeninės žemės ūkio gamybos lygyje asmeniniai pagalbiniai ūkiai yra visuomenei ne tik naudingi, bet ir būtini. Jų būtinumą sąlygoja nepakankamas šalies ir pirmiausia kaimo gyventojų aprūpinimas kai kuriais maisto produktais iš visuomeninės gamybos, palyginti silpnai išvystyta prekyba kaime ir neaukštas kai kurių gyventojų sluoksnių realiųjų pajamų lygis.

Asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose, gaminant žemės ūkio produktus, sunaudojama nemaža visuomeninės gamybos priemonių ir darbo jėgos. Šių gamybinių jėgų naudojimo efektyvumas turi dominti visuomenę. Norint išryškinti pagalbinių ūkių gamybos visuomeninį efektyvumą, tenka lyginti juos su visuomenine gamyba.

Lyginant visuomeninių ir asmeninių pagalbinių ūkių gamybos ekonominius rodiklius, būtina atsižvelgti į šių ūkių ypatybes ir skirtumus. Jų paskirtis yra skirtinga, ir jie vykdo nevienodas visuomenines ekonomines funkcijas. Visuomeniniai ūkiai yra pagrindiniai žemės ūkio produktų gamintojai, duoda visuomenei didžiąją prekinės produkcijos dalį. Asmeniniai pagalbiniai ūkiai yra pagalbinio ir vartotojiško pobūdžio. Gyventojų asmeniniai pagalbiniai ūkiai socialistinėje visuomenėje nesudaro savarankiškos visuomeninės ekonominės sanklodos, o yra priklausomi nuo visuomeninės gamybos, funkcionuoja tik greta jos ir kartu papildo ją. Todėl visuomeninių ir asmeninių pagalbinių ūkių gamybos ekonominio efektyvumo lyginimas yra tik sąlyginis, ir jo rezultatų negalima suabsoliutinti. Be to, kai kurie ekonominiai rodikliai iš viso negali būti lyginami (pavyzdžiui, bendrosios ir gyvulininkystės produkcijos išėiga ploto vienetui).

Stambi kolūkių ir tarybinių ūkių gamyba turi nemažą privalumą prieš smulkias pagalbines ūkias. Tai pasakytina ir apie darbo našumą bei bendrą gamybos efektyvumą. Tačiau stambiosios gamybos techninis ir ekonominis pranašumas pasireiškia, tik visoms kitoms sąlygoms esant lygioms. V. Leninas rašė, kad ir pramonėje tikrai visų kitų sąlygų lygibė išryškina stambiosios gamybos pranašumą, „o žemdirbystėje, kuri pasižymi nepalyginti didesniu santykių sudėtingumu ir įvairumu, pilnutinis stambiosios gamybos pranašumo dėsnio taikomumas priklauso nuo žymiai griežtesnių sąlygų“ (1, p. 101).

Kai kurie mūsų ekonomistai ne visada atsižvelgia į smulkaus asmeninio pagalbinių ūkio gamybos ypatybes ir tiesiog aprioriškai, be rimtesnių argumentų ir įrodymų tvirtina, kad jis esąs neefektyvus, o darbas jame — labai nenašus (10, p. 475; 12, p. 199).

Lyginant gamybos ekonominį efektyvumą visuomeniniuose ir pagalbinuose ūkiuose, reikia atsižvelgti į tai, kad pastarieji irgi turi kai kurių pranašumų, pakeliančių bendrą gamybos ekonominį efektyvumą. Asmeninių pagalbinių ūkių privalumai yra šie: labai gausus tręšimas organinėmis trąšomis, gera ir savalaikė auginamų kultūrų priežiūra, galimybė panaudoti maisto ir kitas atliekas, auginant gyvulius, galimybė derinti darbus šeimyniniame ir pagalbiniam ūkyje, gera realizuojamos produkcijos kokybė ir kt. Šie privalumai ypač išryškėja daug rankų darbo reikalaujančių produktų gamyboje. Į visą tai reikia atsižvelgti, gretinant darbo našumo visuomeniniuose ir pagalbinuose ūkiuose rodiklius.

Darbo našumo lyginimas visuomeninių ir asmeninių ūkių gamyboje pagal bendrosios žemės ūkio produkcijos vertę nėra pakankamai tikslus, nes šių ūkių produkcijos struktūra bei kokybė yra gana skirtinga. Produktus įvertinant einamosiomis arba palyginamosiomis kainomis, į tai

negalima pilnai atsižvelgti. Be to, bet kokios kainos nepakankamai tiksliai atspindi tikrąsias darbo sąnaudas skirtingiems produktams pagaminti. Nepakankamai tiksliai yra ir darbo sąnaudų apskaita, ypač asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose.

Nežiūrint to, nemaža tarybinių ekonomistų, remdamiesi statistiniais duomenimis apie visuomeninę gamybą ir kolūkiečių šeimų biudžetų tyrimais, apskaičiuoja ir lygina darbo našumą visuomeniniuose ir asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose. J. Lapkesas rašo, kad 1962—1964 metais mūsų šalies kolūkiečių, darbininkų ir tarnautojų pagalbinuose ūkiuose darbo našumas buvo maždaug 20 procentų mažesnis, negu visame žemės ūkyje, ir maždaug 24 procentais mažesnis, negu kolūkiuose (9, p. 167). Kiti ekonomistai gauna panašų arba kiek didesnį skirtumą (8, p. 58; 6, p. 91—92).

Mūsų apskaičiavimais respublikos kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose 1971 metais vidutiniškai per vieną žmogaus darbo dieną buvo pagaminta bendrosios produkcijos už 7,78 rb, o kolūkių visuomeninėje gamyboje — už 9,57 rb (4, p. 54). Vadinas, asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose panaudoto darbo našumas buvo 22,5% mažesnis, negu kolūkių visuomeninėje gamyboje.

Čia būtina paaiškinti tai, kad gyvojo darbo sąnaudos asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose neatspindi viso čia sunaudoto darbo, nes tam tikrą dalį darbų juose atlieka kolūkis ar tarybinis ūkis ir ji neįskaitoma į paties pagalbinio ūkio sąnaudas. Čia turima galvoje sodybinio sklypo įdirbimas visuomenine žemės ūkio technika, kai kurių kultūrų priežiūros ir derliaus nuėmimo darbai, dalies pašarų paruošimas ir kt. Sklypas suiriamas traktoriumi, derlius nuimamas kombainu, kolūkietis gauna jau išaugintą žolę ir net šieną — visa tai leidžia kolūkiečiui sutaupyti tam tikrą gyvojo darbo kiekį ir kartu sumažinti darbo sąnaudas produkcijos vienetui. Į tai neatsižvelgiama, tiriant kolūkiečių šeimų biudžetus, kuriais remiantis atlikti anksčiau pateikti skaičiavimai. Vadinas tikrasis darbo našumo skirtumas kolūkiuose ir kolūkiečių pagalbinuose ūkiuose yra dar didesnis. Tai visai logiška, nes asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose vyrauja rankų darbas, naudojant palyginti primityvius darbo įrankius ir mažai žemės ūkio technikos. Tačiau žemės ūkio mašinų panaudojimas sodybinuose sklypuose palaipsniui auga. Nemaža kolūkiečių ir tarybinių ūkių darbuotojų pradeda naudotis traktoriumi ne tik sodybiniam sklypui suarti, bet ir mėšlui išvežti bei iškratyti, kombainu — miežiams nupiauti ir iškulti, bulviakase — bulvėms nukasti ir t. t. Tuo, matyt, paaiškinamas ir tas faktas, kad asmeninių pagalbinių ūkių bendroji produkcija 1971 metais, palyginti su 1965 metais, padidėjo 18,6%, o darbo sąnaudos juose per tą patį laiką sumažėjo 20,0%. Darbo našumas 1965—1972 metais respublikos gyventojų asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose išaugo 49,0%, o kolūkiuose — 70,6%, tarybinuose ūkiuose — 60,0% (3, p. 201, 205). Darbų mechanizavimo lygis ir derlingumas kolūkiuose ir tarybinuose ūkiuose, matyt, augo sparčiau, todėl ir darbo našumo skirtumas visuomeniniuose ir asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose ne mažes, bet dides.

Darbo sąnaudos, auginant įvairias žemės ūkio kultūras, visuomeninėje ir pagalbinių ūkių gamyboje yra labai skirtingos. Tiksliai jas nustatyti labai sunku, nes nėra asmeninių pagalbinių ūkių darbo sąnaudų apskaitos pagal kultūras.

Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo instituto atlikti skaičiavimai rodo, kad 1 ha bulvių mechanizuotai išauginti ir nukasti sunaudojama 3 kartus, o miežių — 4,5 karto mažiau žmogaus darbo valandų, negu atskiruose sklypuose rankiniu būdu (5, p. 231). Tačiau tai abstraktūs

apskaičiavimai, kurie neatspindi tikrojo darbo sąnaudų, auginant šias kultūras visuomeniniuose ir asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose, skirtumo, nes toli gražu ne visuose visuomeniniuose ūkiuose pilnai mechanizuotas šių kultūrų (ypač bulvių) auginimas, o ir gyventojų sodybiniuose sklypuose bent dalis darbų atliekama mašinomis.

Norėdamas bent apytikriai nustatyti darbo našumą asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose, auginant atskiras žemės ūkio kultūras, autorius 1971 metais ištyrė 40-ties Klaipėdos rajono „Svyturio“ kolūkio kolūkiečių šeimų gyvojo darbo sąnaudas sodybiniuose sklypuose. Šie duomenys negali pretenduoti į absoliutų pripažinimą, nes gauti paprastos apklausos keliu, tačiau nors apytikriai jie vis dėlto parodo, kiek darbo sunaudoja kolūkiečiai, auginami kai kurias kultūras. Labiausiai kolūkių ir asmeninių pagalbinių ūkių darbo sąnaudos skiriasi, auginant grūdines kultūras. Kolūkiečių sklypuose 1 centnerio grūdų gamybai tenka sunaudoti 2,5 karto daugiau darbo, negu jų sunaudojama vidutiniškai respublikos kolūkiuose. Grūdų gamyba visuomeniniuose ūkiuose yra aiškiai pranašesnė, nes čia nuo pat sėjos iki grūdų sandėliavimo dauguma darbų atliekama mechanizuotai.

Kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose išauginti vienam centneriui bulvių sunaudojama 29%, o pašarinių šakniavaisių — 12% daugiau darbo, negu kolūkių visuomeninėje gamyboje. Palyginti nedidelis darbo sąnaudų skirtumas, auginant šias kultūras, paaiškina masą gana dideliais tų kultūrų derliais sodybiniuose sklypuose ir nedideliu jų auginimo technologijos skirtumu, lyginant su kolūkais ar tarybiniais ūkiais. Bulvių, pašarinių šakniavaisių ir daržovių auginimas visuomeniniuose ūkiuose dar reikalauja daug rankų darbo, nes trūksta gerų mašinų, šias kultūras prižiūrint ir ypač nuimant derlių. Dėl to šių kultūrų auginimo sąlygos tiek visuomeniniuose, tiek asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose yra beveik vienodos, ir šioje srityje pagalbiniai ūkiai kol kas gali gana sėkmingai „lenktyniauti“ su stambia visuomenine gamyba.

Tai, kad, auginant grūdines kultūras, visuomeninės gamybos pranašumas (pirmaujančiuose ūkiuose) yra akivaizdus, paskatino kolūkiečius ir tarybinių ūkių darbininkus bei tarnautojus auginti šias kultūras stambiuose masyvuose, bendruose, vadinamuosiuose kolektyviniuose pasėliuose, sėjant ir prižiūrint jas taip, kaip prižiūrimos šios kultūros visuomeninių ūkių laukuose. Kolektyviniai pasėliai toli gražu nereiškia asmeninio pagalbinio ūkio suvisuomeninimo, bet tai jau šioks toks žingsnis šia kryptimi. Be to, tai aiškiai naudinga tiek visuomeniniams ūkiui, tiek atskiram asmeniui. Iš vienos pusės — tai palengvina žmonių darbą, o iš kitos — išlaisvina darbo jėgą, kurią galima panaudoti labiausiai įtemptiems darbų laikotarpiams visuomeninėje gamyboje.

Darbo našumo žemės ūkio gamyboje klausimas glaudžiai siejasi su žemės naudojimo efektyvumu, kurį iš dalies apibūdina žemės ūkio kultūrų derlingumas. Tačiau, lyginant visuomeninių ir asmeninių pagalbinių ūkių derlingumo rodiklius, būtina atsižvelgti į tai, kad sodybiniai sklypai yra geriausioje ir labiausiai su kultūrintose dirvose (daugiausia tai sena daržų žemė), kad jie labai atidžiai ir gerai įdirbami, ypač gausiai tręšiami organinėmis trąšomis, kad pasėliai laiku ir gerai prižiūrimi, kai kurios kultūros palaistomos ir t. t. Visuomeniniai ūkiai tuo atžvilgiu anksčiau negalėjo su jais lygintis, nes dauguma jų dirvų buvo daug prastesnės, didelė jų dalis įmirkusios. Kolūkiams ir tarybiniams ūkiams trūko žemės ūkio technikos, todėl sėjos, pasėlių priežiūros ir derliaus nuėmimo darbai dažnai buvo atliekami pavėluotai, o jų atlikimo kokybė ne visada atitiko agrotechnikos reikalavimus. Mažai buvo gaunama mi-

neralinių trąšų, o dėl nedidelio gyvulių skaičiaus ir kraiko trūkumo mažai buvo sukaupiami organinių trąšų.

Daugelis iš šių trūkumų dabar arba jau pašalinta, arba sparčiai šalinama. Pamažu visuomeniniai ūkiai įgyja vis didesnę pranašumą, kuris pasireiškia didesniu darbų mechanizavimu, plačiu cheminių priemonių naudojimu, sėjomainų įdiegimu, aukštos reprodukcijos veislinių sėklų naudojimu ir kt. Todėl nenuostabu, kad derlingumo didėjimo tempai visuomeniniuose ūkiuose yra daug spartesni, negu pagalbiniuose ūkiuose.

2 lentelė

Kai kurių žemės ūkio kultūrų derlingumas
Lietuvos TSR visų kategorijų ūkiuose¹
(centneriais iš hektaro)

				1971 m., palyginti su 1960 m. (procentais)
1. Grūdinės kultūros:				
a) kolūkiuose, tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose,	8,6	15,6	26,2	304
b) asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose.	19,1	23,9	30,7	161
2. Bulvės:				
a) kolūkiuose, tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose,	51	87	125	246
b) asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose.	130	149	160	123
3. Daržovės:				
a) kolūkiuose, tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose,	83	101	119	144
b) asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose.	190	147	135	71
4. Pašariniai šakniavaisiai:				
a) kolūkiuose, tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose,	153	192	262	171
b) asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose.	254	240	268	105

¹ Žr. 3. p. 224—225, 228—231.

Šie duomenys rodo, kad kol kas asmeniniai pagaliniai ūkiai gauna didesnius kai kurių kultūrų derlius, negu visuomeniniai ūkiai. Tačiau šis derlingumo skirtumas gana sparčiai mažėja. Jeigu 1960 metais pagrindinių žemės ūkio kultūrų derliai pagalbiniuose ūkiuose buvo maždaug 2,2—2,5 karto didesni, negu visuomeniniuose ūkiuose, tai 1971 metais šis skirtumas grūdų auginime sumažėjo iki 17%, bulvių — iki 22%, daržovių — iki 12%, o pašarinių šakniavaisių — iki 2%. Matyt, asmeninių pagalbinių ūkių pranašumas derlingumo požiūriu yra laikinas, ir artimiausiais metais visų kultūrų derlingumo lygis kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose bus aukštesnis.

Gyvulių produktyvumu visuomeniniai ūkiai savo pranašumą įrodė jau gana seniai. Jau keletas metų karvių produktyvumas ir vištų dėslumas kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose yra pastebimai didesnis, negu gyventojų asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose. Tai paaiškinama tuo, kad visuomeniniuose ūkiuose gerai organizuotas veislinis darbas, nuolat gerinamas gyvulių šėrimas ir priežiūra.

Asmeniniai pagaliniai ūkiai gyvulininkystės produktų gamyboje turi nemažas potencines galimybes, nes gyvulių produktyvumas čia dar

Karvių produktyvumas ir vištų dėslumas Lietuvos TSR kolūkiuose ir kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose¹

Metai	Vidutiniškai per metus primelžta pieno iš vienos karvės (kg)		Vidutiniškai per metus gauta kiaušinių vienos vištos (vienių)	
		kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose		kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose
1960	2163	2472	81	89
1965	2502	2446	144	96
1968	3086	2663	209	98
1970	3093	2835	220	93
1971	3049	2757	225	100

¹ Zr. 3, p. 245.

toli gražu nepasiekė maksimumo. LKP Centro Komitetas ir LTSR Ministrų Taryba 1972 m. sausio 20 d. paskelbtame nutarime atkreipė dėmesį į tai, kad ne visur pakankamai rimtai žiūrima į asmeninėje nuosavybėje esančių gyvulių produktyvumo didinimą. Jeigu visuomenė skiria šiems gyvuliams didelį kiekį pašarų, siekdama pagerinti darbo žmonių aprūpinimą gyvulininkystės produktais, tai ji negali būti abejinga ir šių pašarų panaudojimo efektyvumui. Neproduktyvūs gyvuliai duoda mažiau produkcijos sunaudotam pašariniam vienetui, todėl svarbu gerinti asmeninių gyvulių veislines savybes, o kartu ir didinti jų produktyvumą.

Asmeninių pagalbinių ūkių gyvulininkystės efektyvumo klausimus nagrinėti yra ypač nelengva, nes darbo ir materialinių sąnaudų apskaita čia labai sudėtinga. Gyvulių priežiūros darbus sunku atskirti nuo kitų namų ir pagalbinio ūkio darbų, nes visi jie tarpusavyje labai susiję. Materialinių sąnaudų apskaitą sunkina tai, kad žymi dalis pašarų kolūkiečiui ar tarybinio ūkio darbuotojui nieko nekainuoja ir jis tiesiog jų neskaiciuoja. Ne visi iš visuomeninio ūkio gaunami pašarai apskaitomi ir kolūkiečių šeimų biudžetiniuose tyrimuose.

Nepaisydami tų sunkumų, kai kurie ekonomistai bando nustatyti darbo sąnaudas atskirų gyvulių priežiūrai. J. Dvilevičius laiko, kad vienos asmeninės karvės priežiūrai, įskaitant ir pašarų paruošimą, per dieną reikia sugaišti net 4 valandas (2, p. 61). Autoriaus atlikti apskaičiavimai Klaipėdos rajono „Švyturio“ kolūkyje rodo, kad melžiamos karvės priežiūrai asmeniniame ūkyje sunaudojama beveik 2,5 karto daugiau darbo laiko, negu vidutiniškai respublikos kolūkiuose. Kolūkietis per dieną karvės priežiūrai sugaišta nuo pusantros iki dviejų valandų (priklausomai nuo ganyklos, girdymo vietos artumo bei melžimo dažnumo). Sutinkant su tais skaičiais, kuriuos gavo autorius, darbo našumas, gaminant pieną, respublikos kolūkiuose yra net 2,7 karto didesnis, negu kolūkiečių asmeniniuose pagalbinuose ūkiuose. Tai paaiškinama ne tik daugelio darbų mechanizavimu galvijų fermose, bet ir didesniu karvių produktyvumu visuomeniniuose ūkiuose.

Iš šių duomenų galima daryti išvadą, kad pieno gamyboje visuomeninis ūkis yra žymiai efektyvesnis. Tačiau tai nereiškia, kad kolūkiečiams laikyti karves neapsimoka ir visuomenei tai nebenaudinga. Kol kas asmeninėje nuosavybėje turimos karvės ne tik aprūpina pienu ir jo produktais daugumą kaimo gyventojų, bet ir duoda nemažai prekinės produkcijos miestui. 1971 metais 21,1% viso valstybės supirkto pieno buvo gauta iš gyventojų (3, p. 250–251). Pakėlus supirkimo kainas ir įvedus koncentruotų pašarų pardavimą už pristatytą valstybei pieną,

pieno gamybos apsimokamumas pagalbinuose ūkiuose pakilo, ir todėl gyventojai dalį atliekamo pieno noriai parduoda valstybei.

Autoriaus bandymai tiksliau apskaičiuoti darbo našumą, auginant kitus gyvulius, nepavyko. Atlikti tyrimai davė labai prieštarings duomenis, kuriais remtis tiesiog negalima. Tai susiję su tuo, kad darbo sąnaudos, prižiūrint kiaules, avis ar paukščius, auga toli gražu neproporcingai gyvulių skaičiaus didėjimui (o šių gyvulių skaičius per metus smarkiai keičiasi). Be to, ir atskiri kolūkiečiai laiko labai nevienodą šių gyvulių skaičių: nuo 1 iki 5 kiaulių, arba nuo 5 net iki 50 paukščių ir t. t. Sunku tiksliai nustatyti ir gautos produkcijos kiekį bei kokybę, ypač tos produkcijos dalies, kuri suvartojama asmeniškai pačių gamintojų.

Nežiūrint to, atsižvelgiant į darbų mechanizavimo lygį visuomeninėse kiaulių ir paukščių fermose ir į tai, kad gyvulių laikymas stambiomis grupėmis vien dėl darbo kooperacijos duoda nemažą ekonominį efektą, galima tvirtinti, kad šiose gyvulininkystės šakose asmeninis pagalbinis ūkis negali prilygti visuomeniniam ūkiui. Tačiau visuomeninių fermų pranašumas neturėtų būti labai didelis, nes mechanizavimo ir darbo kooperavimo efektą asmeninis pagalbinis ūkis kompensuoja kitais savo privalumais: darbo ir gyvenamosios vietos, pašarų ir vandens artumu, keleto darbų derinimu ir t. t. Tai leidžia gana racionaliai organizuoti asmeninių gyvulių priežiūrą, sutaupyti laiką, pereinant nuo vieno darbo prie kito. Be to, gyvulius augina asmeniniuose ūkiuose daugiausia nedarbingi šeimos nariai ir moterys, kurios dėl namų ūkio darbų ir vaikų priežiūros negali pasitraukti iš namų ir pastoviai dirbti visuomeniniame ūkyje. Asmeninės gyvulininkystės ekonominį efektyvumą didina ir maiso atliekų panaudojimas pašarui.

Asmeninis arba individualus pagalbinio ūkio ekonominis efektyvumas priklauso ne vien nuo darbo našumo, žemės ūkio kultūrų derlingumo ar gyvulių produktyvumo. Dažnai kokiam nors produktui pagaminti čia gali būti sunaudojama žymiai daugiau darbo, negu visuomeninėje gamyboje, bet kolūkietis ar tarybinio ūkio darbuotojas gamybos neatsisako. Taip daugiausia būna trimis atvejais:

- 1) kai šis produktas gamintojui būtinas kaip vartojamoji vertė ir kitu būtu jį gauti sunku arba neįmanoma;
- 2) kai šio produkto vertė, realizuojant jį, padengia net ir dideles darbo bei materialines sąnaudas;
- 3) kai darbo užmokestis visuomeninėje gamyboje, skaičiuojant išdirbtam laiko vienetui, yra mažesnis, negu pajamos, gautos išdirbus tokį pat laiką asmeniniame pagalbiniam ūkyje.

Pirmuoju atveju asmeninio pagalbinio ūkio savininkas į gamybą ir jos efektyvumą žiūri kaip bet kuris smulkus gamintojas. Tą požiūrį puikiai apibūdino K. Marksas, pabrėžęs, kad vartojimas ir poreikių patenkinimas yra galutinis šios gamybos tikslas. Tai reiškia, kad produktas gamintoją domina pirmiausia kaip vartojamoji vertė. Jo vertė šiuo atveju mažai ką reiškia, o gamybos rezultatus parodo ne padidėjusi vertė, o sukurto produkto naudingumas gamintojui, t. y. vartojamoji vertė. Taigi ir esant gana žemam pagalbinio ūkio ekonominiam efektyvumui, gamyba jame gali tęstis vien tuo tikslu, kad patenkintų paties gamintojo poreikius tiems produktams, kurių jis negali įsigyti, nes neturi pakankamai pajamų arba jų nėra prekybos tinkle.

Antruoju ir trečiuoju atvejais svarbu ne produkto vartojamoji vertė, o vertė. Produktus realizuojant arba vartojant asmeniškai, pagalbinio ūkio savininkas lygina gautas pajamas su darbo apmokėjimo lygiu visuomeninėje gamyboje ir bando nustatyti asmeniniame ūkyje sunaudoto darbo apsimokėjimo laipsnį. Tai subjektyvus žmonių, turinčių pagalbinį

ūkį, požiūris. Jie savo ūkio ekonominę efektyvumą apskaičiuoja, atsižvelgdami į gautos produkcijos vertę ir darbo bei materialines išlaidas, kuriomis tačiau jie nelaiko iš visuomeninio ūkio gautų vertybių (ganyklų, pašarų) ir paslaugų (sklypo įdirbimo, transporto ir kt.), nors tai irgi yra gyvojo ar sudaiktinto darbo sąnaudos. Dėl to tai, kiek asmeniniame pagalbiniame ūkyje pagaminti produktai kainuoja visuomenei ir kiek jie kainuoja šio ūkio savininkui, yra skirtingi dydžiai.

Subjektyviu gamintojo vertinimu kokio nors produkto gamybos pagalbiniame ūkyje efektyvumo ribą galima išreikšti tokia priklausomybe $\frac{W_p - M}{t_p} \geq \frac{V}{t_v}$, kur W_p — bendra asmeninio pagalbinių ūkių produkto vertė, M — materialinės ir pinigines išlaidos gamybai pagalbiniame ūkyje, V — darbo atlyginimas visuomeninėje gamyboje, t_p — pagalbiniame ūkyje išdirbtas darbo laikas, t_v — išdirbtas darbo laikas visuomeninėje gamyboje.

Šioje formulėje lyginamas darbo laiko apsimokėjimo lygis visuomeniniame ūkyje ir asmeniniame pagalbiniame ūkyje. Kolūkietis ar tarybinio ūkio darbuotojas suinteresuotas vystyti gamybą pagalbiniame ūkyje tol, kol gaunamos grynosios pajamos, skaičiuojant išdirbto laiko vienetui, bus didesnės arba bent lygios iš kolūkio ar tarybinio ūkio gaunamam atlyginimui per laiko vienetą. Tačiau šios sąlygos negalima suabsoliutinti ir manyti, kad, smarkiai pakėlus darbo apmokėjimo lygį kolūkiuose ir tarybinuose ūkiuose, asmeninis pagalbinis ūkis pasidarys neefektyvus ir išnyks. Pagalbinių ūkių išnykimo sąlygos yra daug sudėtingesnės. Kad ir smarkiai pakėlus darbo apmokėjimą, kai kurie žmonės dėl senyvo amžiaus, blogos sveikatos, vaikų priežiūros ar kitų priežasčių negalės pastoviai dalyvauti visuomeninėje gamyboje, ir todėl jie pagalbinių ūkių neatsisakys. Be to, ne visų šeimos narių darbo atlyginimas kolūkyje ar tarybiname ūkyje yra vienodas. Vienas šeimos narys, pavyzdžiui, mechanizatorius, gali uždirbti 10—12 rublių per dieną, o kitas — lauko darbininkas — tik 2—3 rublius. Pastarajam asmeniniame pagalbiniame ūkyje dirbti apsimoka labiau, negu visuomeninėje gamyboje.

Šiuo subjektyviu požiūriu į asmeninio pagalbinių ūkių efektyvumą remiasi ir kai kurie ekonomistai, įrodinėjantys, kad darbo apsimokėjimo laipsnis jame esąs aukštesnis, negu visuomeninėje gamyboje. Pavyzdžiui, M. Sidorova rašo, kad pajamos iš asmeninio pagalbinių ūkių Lietuvos TSR kolūkiečių šeimose 1966 metais sudarė 53,5% bendrųjų pajamų, o pajamos iš kolūkio — tik 33,0%. Tuo tarpu darbo sąnaudos pagalbiniame ūkyje sudarė tik 46%, o kolūkiuose — maždaug 49% kolūkiečių šeimų bendrų darbo sąnaudų (11, p. 143). M. Sidorova, kaip ir daugelis kitų ekonomistų, neatsižvelgia į kolūkių ir tarybinių ūkių teikiamą pagalbiniams ūkiams pagalbą, kuri mažina darbo ir materialines sąnaudas jame ir didina jo pajamingumą.

Visuose be išimties asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose dalis darbu atliekama visuomeninio ūkio gamybos priemonėmis. Apie tai buvo kalbėta anksčiau. Jeigu į tai neatsižvelgiama, tai būtinai sumenkinamas visuomeninio ūkio vaidmuo, formuojant kolūkiečio šeimos bendrąsias pajamas.

Autorius, norėdamas išaiškinti tikrąsias asmeninio pagalbinių ūkių pajamas, kartu su Klaipėdos rajono „Svyturio“ kolūkio specialistais apskaičiavo ir įvertino veltui arba lengvatinėmis sąlygomis kolūkiečių gaunamas paslaugas iš visuomeninio ūkio. Šiam darbui buvo panaudoti pirminės buhalterinės apskaitos duomenys ir kai kurie žemės ūkio specialistų apskaičiavimai. Buvo nustatyta, kad per 1971 metus vidutiniškai viena kolūkiečio šeima „Svyturio“ kolūkyje gavo nemokamų arba lengvatinių

paslaugų ir materialinių vertybių už 218 rublių (pašarams — už 151 rb, kurui — už 18 rb, sodybiniam sklypui įdirbti žemės ūkio technika ir gyvąja traukiamąja jėga — už 29 rb, transporto ir kitų paslaugų — už 20 rublių).

Kartu autorius ištyrė 40-ties šio kolūkio šeimų pajamas ir jų šaltinius. Šių tyrimų duomenys pateikiami 4 lentelėje. Vienoje skiltyje pateikiami duomenys, neatsižvelgiant į anksčiau minėtas nemokamas ar lengvatines paslaugas, gaunamas iš kolūkio. Vadinasi, čia atsispindi visi pajamų šaltiniai taip, kaip juos išvaizduoja kolūkietis. Antroje skiltyje jau įneštos pataisos, t. y. prie pajamų iš kolūkio pridėtos visos tos paslaugos (218 rb), kartu ta pačia suma padidintos visos bendrosios pajamos.

4 lentelė

Klaipėdos rajono „Švyturio“ kolūkio kolūkiečio šeimos vidutinės pajamos ir jų struktūra 1971 metais

	Tyrimo metu gauti duomenys		Duomenys, gauti įvedus pataisas	
	rb	%	rb	%
1. Pajamos iš kolūkio	1743	46,9	1961	49,9
2. Pensijos, pašalpos ir kitos pajamos iš visuomeninių vartojimo fondų	123	3,3	123	3,1
3. Darbo užmokestis valstybinėse ir kooperatinėse organizacijose	96	2,6	96	2,4
4. Pajamos iš asmeninio pagalbino ūkio	1642	44,1	1642	41,7
5. Kitos pajamos	114	3,1	114	2,9
Visos pajamos	3718	100,0	3936	100,0

Pateikti duomenys rodo, kad, neatsižvelgus į visuomeninio ūkio teikiamas asmeniniam ūkiui paslaugas, iš kolūkio gautos pajamos dirbtinai sumažinamos 11,2%. Vadinasi, tikrosios galutinės pajamos iš asmeninio pagalbino ūkio yra mažesnės, negu atsispindi kolūkiečių šeimų biudžetų tyrimuose, kurių duomenis naudoja ne tik M. Sidorova, bet ir kiti ekonomistai. Asmeninio pagalbino ūkio ekonominį efektyvumą nustatant pagal šiuos duomenis, iškraipoma tikroji padėtis.

Kita priežastis, dėl kurios padidėja individualus asmeninio pagalbino ūkio ekonominis efektyvumas ir jame sunaudoto darbo apsimokėjimo lygis, yra ta, kad beveik visas pagalbiniame ūkyje sukurtas produktas eina asmeniniam vartojimui. Visuomeniniame ūkyje tiesioginiam darbuotojų vartojimui skiriama mažiau bendrųjų pajamų, negu asmeniniame ūkyje. Didelė dalis visuomeninio ūkio bendrojo produkto atskaitoma į visaliaudinius fondus, taip pat skiriama kaupimui, t. y. išplėstinei reprodukcijai. Mūsų respublikos kolūkiai 1971 metais tiesioginiam kolūkiečių vartojimui skyrė tik 51,4% metinių bendrųjų pajamų (4, p. 53) (paskirstymas pagal darbą, materialinio skatinimo fondai ir kolūkių visuomeninio vartojimo fondai). Tuo tarpu kolūkiečių asmeniniuose pagalbiniuose ūkiuose net 85,1% bendrųjų pajamų buvo skirta tiesioginiam vartojimui. Todėl darbo dienos apsimokėjimo lygis kolūkiečių pagalbiniuose ūkiuose 1971 m. buvo 1,3 karto aukštesnis, negu kolūkių visuomeninėje gamyboje.

Anksčiau buvo minėta daugelis kitų tik asmeniniam ūkiui būdingų, specifinių sąlygų, kurios, vienaip ar kitaip veidkamos šio ūkio gamybos efektyvumą, kartu kelia ir darbo apsimokėjimo lygį jame. Dėl to, kad kolūkiečiai ar tarybinio ūkio darbuotojai į šias sąlygas beveik neatsižvelgia ir subjektyviai vertina šio ūkio pajamingumą, atsiranda prieš-

laravimų tarp visuomeninės gamybos ir asmeninio pagalbinių ūkių. Tai dabar daugiau būdinga ekonomiškai silpnesniems kolūkiams ir toms visuomeninės gamybos šakoms, kur darbo apmokėjimas yra mažesnis (pavyzdžiui, laukininkystei). Palyginti mažas darbo užmokestis skatina žmones daugiau darbo įdėti į pagalbinių ūkių, kur jis geriau apsimoka. Dėl to nukentčia visuomeninė gamyba. Šį prieštaravimą nesunku išspręsti, tinkamai naudojant asmeninių pagalbinių ūkių reguliuojančias ekonomines, teisines ir moralines priemones ir kartu didinant darbuotojų materialinį suinteresuotumą visuomenine gamyba.

Asmeninis pagalbinių ūkių yra labai prieštaringas ekonominis reiškinys, turintis ir teigiamų, ir neigiamų bruožų. Dabartiniu metu teigiamo jame daugiau, negu neigiamo, ir todėl socialistinė visuomenė dabartiniu metu yra suinteresuota kelti asmeninių pagalbinių ūkių gamybos ekonominių efektyvumą, kad juose panaudotas visuomeninis darbas ir gamybos priemonės (jų tarpe ir žemė) duotų kuo daugiau produkcijos.

Atėityje, augant ir tobulėjant žemės ūkių produktų gamybai visuomeniniuose ūkiuose, pagalbinių ūkių gamybos ekonominis efektyvumas mažės, o kartu ši gamybos forma darysis visuomenei vis mažiau būtina. Didėjant darbo užmokesčiui visuomeninėje gamyboje ir santykinai mažėjant asmeninių pagalbinių ūkių produkcijos paklausai rinkoje, neabejotinai sumažės ir pagalbinių ūkių reikšmė žemės ūkių produktų gamyboje, o kartu išnyks ir svarbiausios juos skatinančios ekonominės priežastys.

Vilniaus Valstybinis V Kapsuko
universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta
1972 m. lapkričio mėn.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. V. I. Leninas. Raštai, t. 4, p. 101.
2. J. Dvilevičius. Asmeninio pagalbinių ūkių ekonominis vaidmuo žemės ūkių produktų gamyboje ir kolūkiečių vartojime.— LTSR Aukšt. m-lų mokslo darbai, Ekonomika, V., 1968, t. 6, 3 sąs.
3. Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas TSR Sąjungos įkūrimo 50-mečiui, V., 1972.
4. Lietuvos TSR kolūkių suvestinė 1971 metų apyskaita.
5. Rekomendacijos žemės ūkių gamybai intensyvinti 1972 metais, V., 1971.
6. В. Белянов. Личное подсобное хозяйство при социализме, М., 1970.
7. Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы, М., 1972.
8. Т. Заславская. Распределение по труду в колхозах, М., 1966.
9. Я. Лапкес. Технический прогресс и производительность труда в сельском хозяйстве, М., 1968.
10. Политическая экономия социализма, М., «Высшая школа», 1960.
11. М. Сидорова. Общественные фонды и доходы колхозников, М., 1969.
12. М. Соини. Актуальные проблемы использования рабочей силы в СССР, М., 1965.

ПРОБЛЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛИЧНОГО ПОДСОБНОГО ХОЗЯЙСТВА

А. ВИЛИМАВИЧЮС

Резюме

В современных условиях личное подсобное хозяйство колхозников, рабочих и служащих играет немалую роль в производстве сельскохозяйственной продукции, на которое затрачивается значительное количество труда. Поэтому вопрос эффективности производства в нем вызывает определенный интерес.

Выявляя уровень экономической эффективности личного подсобного хозяйства трудящихся, автор в своей статье показывает его связь с общественным производством и зависимость от него, рассматривает их взаимосвязь в процессе общественного воспроизводства. Подробно разбираются вопросы производительности труда, урожайности сельскохозяйственных культур, продуктивности скота и сравнительной окупаемости труда в подсобных хозяйствах. Для этого в статье использованы данные не только официальных статистических сборников, но и данные проведенных автором обследований и расчетов в основном в колхозе «Швитурис» Клайпедского района Литовской ССР.

Автор приходит к выводу, что люди, ведущие личное подсобное хозяйство, а порою и некоторые экономисты смотрят на экономическую эффективность производства в подсобном хозяйстве довольно субъективно, не учитывая даровые и льготные услуги, которые оно получает со стороны общественного хозяйства. Таким образом, уровень экономической эффективности производства в личном подсобном хозяйстве искусственно завышается.

Хотя по абсолютной экономической эффективности личное подсобное хозяйство несомненно уступает крупному общественному производству, но относительно оно еще довольно эффективно. Обеспечивая значительную часть населения продуктами питания, личное подсобное хозяйство содействует нормальному воспроизводству рабочей силы и высвобождает часть общественных производительных сил. Поэтому, с точки зрения социалистического общества, личное подсобное хозяйство не только необходимо но и выгодно всему обществу.
